

DE IEPENZIEKTE.

Voordracht gehouden op de najaarsvergadering van de Nederlandsche
Boschbouwvereniging op 2 October 1931 door den heer
G. A. OVERDIJKINK.

Mij is gevraagd een en ander over de iepenziekte te vertellen. Het is mijn bedoeling dit te doen van uit den gezichtshoek van den practicus. Ik veronderstel, dat dit ook de bedoeling is geweest, aangezien ik niet deelneem aan het wetenschappelijk onderzoek van de ziekte. Voor een wetenschappelijke uiteenzetting zou dan ook bij een ander moeten zijn aangeklopt.

Het zal wel niet noodig zijn te beginnen met een herinnering wat nu feitelijk de iepenziekte is en wat de verschijnselen zijn, die zich bij het optreden voordoen, hoe de ziekte verspreid wordt en zoo meer. Ik meen dit als bekend te mogen veronderstellen en sla het dan ook over.

Het vraagstuk van de iepenziekte is voor ons als eigenlijke boschbouwers niet van zoo'n groote beteekenis, aangezien de iep in ons land in den boschbouw in het algemeen toch slechts een geringe beteekenis heeft. Niettemin trekken we ons het droeve lot van den iep aan, want al moge de iep als boschboom niet zoo'n groote beteekenis hebben, des te grooter is die als laan- en straatboom. En hiermede komen we toch veel in aanraking. Is het dan al niet rechtsstreeks in ons werk, dan toch zeker als menschen, die een open oog hebben voor het schoone van onze typische Nederlandsche landschappen, waar de iep op zoo tal van plaatsen een overheerschende rol speelt.

De iepenziekte heeft reeds heel wat schade aangericht en nog steeds woekert de ziekte verder. Er zijn in ons land al enkele streken aan te wijzen, waar de iep reeds zeer sterk is teruggedrongen. Als frappant voorbeeld noem ik Limburg en wel in het bijzonder het Zuidelijk deel, waar voor een tiental jaren nog tal van schitterende iepenlanen voorkwamen. De buitengewone groei, de ruime stand van de hooge, zware boomen gaven een bijzondere bekoring. Hiervan nu is nog maar heel weinig overgebleven. Ongeschonden is er niet een meer. Slechts hier en daar geeft een fragment nog een herinnering aan den vroegeren toestand. Ook in Noord-Brabant is al zeer veel verloren gegaan en in het bijzonder in het Zuidelijk en Oostelijk gedeelte. In de andere zandstreken zijn ook veel iepen verdwenen, hoewel het verlies daar veelal niet zoo opvalt, omdat de iep daar in het alge-

meen in vergelijking met andere boomsoorten, niet zoo veel voorkomt.

Gaan we na, hoe het staat in de klei- en veenstreken, dan valt het op, dat naarmate de standplaatsen dichter bij de kust liggen, de iepenziekte in het algemeen minder optreedt. Opmerkelijk is het echter, dat de ziekte in den loop van de jaren verder en verder voortschrijdt. Kwam de ziekte voor eenige jaren nog maar sporadisch voor in de kustprovinciën, nu volgt de eene streek na de andere, waar de ziekte een beteekenenden omvang krijgt. Zoo heerscht de iepenziekte in Zeeland en vooral op Zuid-Beveland al vrij hevig. Ook in het Noorden van ons land ziet men de ziekte al op tal van plaatsen. Een merkwaardig verschijnsel is het, dat de ziekte bijna steeds het eerste in de steden is opgetreden, althans daar waar een min of meer aaneengesloten bebouwing is. We behoeven maar te denken aan Middelburg, Goes, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht, Zaandam, Leeuwarden, Groningen en zoo is een heele lijst op te stellen. Amsterdam is lang nog gespaard gebleven maar ook daar doet de ziekte haar intrede, hoewel de oude beplantingen langs de grachten oogenschijnlijk zoo goed als geheel nog ziektevrij zijn gebleven. Voor deze uitzondering is ook nog een verklaring te geven, waarvan ik straks nog iets wil zeggen.

Het komt mij voor, dat dit eerste meer massaal optreden in de bebouwingen in hoofdzaak een kwestie is van luwte. Er ontstaan daar haarden van waaruit de ziekte zich verder verspreidt. Dat het een kwestie van luwte is, blijkt ook wel eenigermate als men op het vlakke land rondkijkt. Veelal staan de eerste boomen bij boerderijen, achter de beschutting van boschjes en dergelijke. Dit verschijnsel verliest echter meer en meer aan duidelijkheid, nu de ziekte langzamerhand zoo algemeen verspreid raakt. Merkwaardig is het ook dat het Noorden van Noord-Holland, nog practisch iepenziekte vrij is gebleven boven een lijn, die ongeveer te trekken is van Edam, naar Purmerend, Zuidelijk gedeelte van den Beemster en verder in Westelijke richting, terwijl even ten Zuiden ervan in de Zaanstreek de ziekte hevig heerscht.

Nu uit het wetenschappelijk onderzoek is gebleken, dat de iepenspintkevers als een van de voornaamste, zoo niet als de overbrengers, van de ziekte worden beschouwd, zou het eerste optreden van de ziekte in bebouwing ook mogelijk te verklaren zijn door de aanwezigheid aldaar van houtstapels, die voor de spintkevers broedplaatsen bij uitnemendheid zijn. Ik voor mij heb echter den indruk, dat luwte wel een zeer voorname factor is. Iepenspintkevers hebben het blijkbaar niet op voortdurenden wind begrepen en kunnen hun kans alleen dan waarnemen, wanneer het

weer eens wat minder onstuimig is. Er is ook thans nog verschil waar te nemen met de streken waar wind geen rol speelt. De ziekte is daar meermalen zoo hevig opgetreden, dat in korten tijd een heele laan te gronde ging. Dit nu ziet men in de streken met aanhoudenden wind zelden of nooit. In hoofdzaak treedt de ziekte daar steeds pleksgewijze op.

Het is echter erg moeilijk om algemeene regels vast te stellen. Voor elk voorbeeld, dat men als typisch meent te mogen beschouwen zijn haast wel steeds weer andere aan te voeren, die het tegendeel schijnen te bewijzen. Het gaat ermee als met zoo veel dingen in de natuur: nooit zijn de omstandigheden geheel gelijk, wat allerlei afwijkingen geeft, die weer afzonderlijke verklaring behoeven. Een op ervaring gegronde algemeene regel heeft dan ook meestal geen grootere waarde, dan deze te beschouwen als de grootste gemeene deeler van de waargenomen verschijnselen. Een andere ervaring uit de praktijk is deze, dat slecht groeiende boomen in den regel het minste van de ziekte hebben te lijden. Ik vestig nadrukkelijk de aandacht erop, dat ik *niet* zeg, dat deze boomen niet ziek worden, want dit is wel terdege het geval, maar de Graphium heeft blijkbaar voor een goede ontwikkeling krachtig groeiende boomen noodig. Onder slecht groeiende boomen zijn dan te verstaan, oude vrijwel uitgeleefde boomen; boomen onder ongunstige groeiomstandigheden, zooals b.v. te geringe standplaatsruimte, tengevolge van smalle bermen, hooge grondwaterstand, vaste, onderlatende bodem etc. maar ook jonge pas verplante boomen. Deze ervaring is ook opgedaan bij het mycologisch onderzoek. Pas verplante boomen zijn veel bezwaarlijker ziek te maken dan die eenige jaren vastgestaan hebben. Aanvankelijk heeft het niet of sporadisch ziek worden van verplante boomen wel geleid tot te optimistische denkbeelden ten aanzien van het blijven gebruiken van den iep voor wegbplantingen. Maar in den loop der jaren is het wel gebleken, dat het onder de huidige omstandigheden beslist af te raden is de tot dusver gebruikte iepensoorten nog te gebruiken.

Het niet ziek worden van verplante boomen is op handige wijze gebruikt door sommige propagandisten van enkele z.g. geheimmiddelen. Met veel ophef werd gewag gemaakt van het succes van de behandeling van nieuw geplante lanen!

Dat in de boomen langs de Amsterdamsche grachten nog zoo weinig van iepenziekte valt te bespeuren zou te verklaren zijn uit de ongunstige omstandigheden voor den groei van deze boomen. Bij steeds herhaalde infectie's kunnen ook slecht groeiende boomen te gronde gaan, althans op den duur zoodanig door de ziekte lijden, dat alle fraaiheid verloren gaat.

Een andere vraag, die voor de praktijk van beteekenis

is, is of eenmaal aangetaste boomen van de ziekte kunnen herstellen. Dit komt inderdaad wel voor, maar het feit alleen, dat die boomen voor de ziekte vatbaar bleken te zijn, zet hun blijvend behoud al op zeer losse schroeven. Er zijn dan ook wel gevallen bekend van herstel, maar ook van aanvankelijk herstel, dat soms jaren later gevolgd werd door nieuwe aantasting en dan den dood van den boom tengevolge had. Herstel van boomen is over het algemeen slechts hooge uitzondering en er behoeft dan ook in de praktijk geen rekening mee te worden gehouden.

In het voorjaar en vooral in de maanden April en Mei duiken de gevallen van vermeend herstel altijd bij massa op. Enkele maanden later blijkt dan echter in den regel, dat men te gauw met zijn conclusie is geweest. In het voorjaar loopen n.l. de meeste boomen geheel normaal uit, voor zoover althans de boom levend is gebleven en treden de ziekteverschijnselen eerst vanaf ongeveer einde Juni opnieuw op. Ook dit verschijnsel is door de verkoopers van geheimmiddelen uitgebuit. Met foto's van een boom in najaarstoestand en een in voorjaarstoestand toont men dan de formidabele uitwerking van het toegepaste middel aan, maar laat dan heel wijzelijk de derde foto n.l. die van den volgenden najaarstoestand achterwege. Het is bedroevend, hoe maar weer steeds koopers voor dergelijke middelen worden gevonden, zonder dat de goedgebouwde menigte zich eerst op de hoogte stelt van de meening van de menschen die het weten kunnen. Er moet helaas heel wat onnutte arbeid worden verricht om de geheimmiddelen te controleren, want zonder controle heeft men geen recht van spreken en dan moet „men" weer overtuigd worden van het nuttelooze van de toepassing.

Thans wil ik iets zeggen over het wetenschappelijk onderzoek naar de iepenziekte en hare bestrijding. Zooals U wellicht bekend is, wordt dit onderzoek in hoofdzaak in twee richtingen geleid. In de eerste plaats hebben we de onderzoekingen van Mej. Dr. Chr. Buisman onder leiding van ons medelid Prof. Dr. Joh. Westerdijk, die in hoofdzaak de bestudeering en de proefnemingen met den eigenlijken ziekteverwekker, *Graphium Ulmi Schwarz* betreffen en in de tweede plaats de onderzoekingen van den heer J. J. Franzen onder leiding van Prof. Dr. Roepke, die van entomologischen aard zijn.

Van de onderzoekingen van Mej. Buisman interresseeren ons als practici voorloopig het meeste de pogingen om een iepensoort, variëteit of individu te vinden, die immuun is of althans resistent. De practicus kan daarbij geen andere houding aannemen dan afwachten en slechts hopen, dat, zoo spoedig mogelijk de pogingen met succes zullen worden bekroond. We zullen daarbij echter het noodige geduld moeten oefenen. Wij prijzen ons reeds gelukkig, dat er

teekenen zijn, die erop wijzen, dat het lang niet is uitgesloten, dat een goede vervanger van onzen Hollandschen iep zal worden gevonden, hoewel reeds tal van soorten in individuen zijn afgevallen. De taak van Mej. Buismán is zeker niet eenvoudig, want de eischen, waaraan „de” iep zal moeten voldoen, zijn waarlijk niet gering.

Het entomologisch onderzoek is uit den aard der zaak van heel anderen aard. Hoewel de iepenspintkevers ook voor het optreden van de iepenziekte steeds de aandacht hebben getrokken, zijn door het onderzoek onbekende bijzonderheden, die van veel belang zijn, aan het licht gekomen, zooals b.v. de „Reifungsfrass”. Daardoor is komen vast te staan, dat de iepenspintkevers zeer voorname verspreiders van de ziekte zijn. De practicus kan met dié wetenschap zeer nuttig werk helpen verrichten, door zoo veel mogelijk mede te werken aan de vernietiging van de spintkevers. De spintkevers geheel uitroeien is een niet te vervullen taak. We weten maar al te goed, dat door menschelijk ingrijpen zelden een plaag de kop is ingedrukt. Dit mag echter geen reden zijn er ons vanaf te maken, en het alleen aan de natuur overlaten de spintkeverplaag tot staan te brengen. Reeds nu is al wel gebleken, dat, al kunnen we de iepenziekteverspreiding niet volkomen tegengaan, toch wel iets te bereiken valt met strijd te voeren tegen de spintkevers door zieke en stervende boomen te vellen en de schors en daarmee de spintkevers en larven te vernietigen. Het voordeel, dat daarmee valt te bereiken, is, dat het ziekte-proces wordt vertraagd en de abnormale vellingen van minder omvang behoeven te zijn. Het is dan tevens ook mogelijk wat langer geduld te hebben, met de vondst van den iepenziektevrijen iep. Het voorbeeld, dat ik zoeven op het oog had is Zuid-Beveland. Zooals U wellicht weet is verleden jaar op grond van de Boschwet 1922 een Kon. Besluit uitgevaardigd, dat inhoudt, dat de Min. v. B. Z. en L. doode en stervende iepen kan aanwijzen en de eigenaren daarvan verplichten, deze boomen te vellen en de schors ervan onschadelijk te maken. Dit jaar is dit Kon. Besluit nog nader aangevuld met het oog op het onschadelijk maken van de schors van reeds gevelde iepen.

Verleden jaar is, om enkele voorbeelden te noemen, met dit wapen in de hand Zuid-Beveland zooveel mogelijk van doode en stervende boomen gezuiverd. Dit jaar is gebleken, dat het aantal doode en stervende boomen aanzienlijk minder was dan het vorige jaar. De keuze is op Zuid-Beveland gevallen, omdat op Zuid-Beveland zeer veel olmen voorkomen en de ziekte nog niet zoo'n omvang had bereikt, of nog veel iepenbeplantingen vielen te redden. Het ideaal zou zijn om heel Nederland het heele jaar door van doode en stervende boomen te zuiveren. Aan een dergelijke taak zijn echter verscheidene practische bezwaren verbonden.

Het vellen en spoedig vernietigen van de schors is in de zomermaanden uiterst bezwaarlijk, vooral op het land waar in dien tijd zoo véél arbeid moet worden verricht. Voor de uitvoering van dezen maatregel is men dan ook op de wintermaanden aangewezen. Voor het opsporen van doode en stervende boomen blijven dan maar ongeveer twee maanden beschikbaar n.l. half Augustus tot half October. Als de bladen van de boomen zijn is het opsporen van stervende boomen vrijwel een onbegonnen werk, terwijl vóór half Augustus het ziektebeeld zich nog sterk kan wijzigen.

Voorts is o.m. de Zaanstreek onder handen genomen, omdat dit gebied als het ware de grens vormde van een sterk aangetast en een nog vrijwel iepenziektevrij gebied. In de Zaanstreek zijn de resultaten veel minder duidelijk geweest dan op Zuid-Bèveland.

Gelukkig heeft de iepenspintkever ook zijn natuurlijke vijanden. Spéchten en meezen zijn in den winter ijverige opruimers van spintkeverlarven. Daarnaast treedt een sluipwesp op, die op sommige — helaas nog beperkte — plaatsen reeds een heele opruiming heeft gehouden. De mogelijkheid is daardoor lang niet uitgesloten, dat de iepenspintkeverbestrijding gesteund kan worden langs biologischen weg. Het hangt er daarom maar van af, of het mogelijk zal blijken sluipwespen in het groot te telen, om die dan uit te zetten op plaatsen, waar de sluipwesp niet of niet voldoende voorkomt.

Ook het middel van vangboomen staat ons nog ten dienste. Dit middel is in bosschen heel wat eenvoudiger toe te passen, dan bij laanboomen. Daarbij komt nog, dat de tijd van vellen en de toestand van de boomen bij de velling van invloed zijn. Toch verdient het m.i. wel overweging, in deze richting te trachten ook wat te bereiken.

De onderzoekingen op mycologisch en entomologisch gebied geschieden thans elk afzonderlijk van elkaar. Op één punt zou mij echter sámenwerking van belang lijken. Het laat zich n.l. indenken, dat onder de iepensoorten er zijn, die door de spintkevers worden gemeden b.v. door een bijzonderen smaak van den bast of van het hout of andere omstandigheden als b.v. meer of mindere saprijkheid. Al zou dan een bepaalde iep niet geheel immuun voor de ziekte blijken te zijn, dan zou de praktijk toch voldoende geholpen kunnen zijn als een dergelijke iep door spintkevers werd gemeden. Er zouden om dit te onderzoeken dus een soort smakelijkheidsproeven moeten worden genomen. Hoewel ik zeer goed zie, dat dergelijke proeven niet eenvoudig zullen zijn, zou het mij toch wel van belang lijken, als ook in deze richting nog eens een en ander werd onderzocht.

Ik ben begonnen met te herinneren aan de groote verliezen,

die de iepenziekte aan onze iepenbeplantingen toegebracht heeft en nog steeds meer en meer toebrengt. Toch meen ik dat de iepenziekte ook nog wel een goede zijde heeft gehad. De groote beteekenis van wegbeplantingen en stadsbeplantingen is weer eens terdege naar voren gekomen. Het gaat er mee als met zooveel andere dingen, dat de algemeene waardeering dan pas goed tot uiting komt, als de verliezen sterk worden gevoeld. Het gemis van den iep bij de keuze van boomsoorten voor beplantingen, heeft er toe geleid, dat ook de andere boomsoorten weer meer in tel zijn geraakt. Dit is in sommige gevallen zelfs gelukkig te noemen. Het mag gerust worden erkend, dat de iep soms te veel als de boom bij uitnemendheid voor wegbeplantingen werd beschouwd. De iep is ongetwijfeld wel eens misbruikt en aangeplant op plaatsen waar hij in het geheel niet thuis behoorde en waar beter andere boomsoorten hadden kunnen worden gebruikt. Ik onderschat de vele uitnemende eigenschappen van den iep als laan- of straatboom geenszins, maar het is er wel eens op gaan lijken, alsof de iep de eenige houtsoort was die een stadsbeeld of landschap kon verfraaien of alleen maar goede opbrengsten waarborgde. In dit opzicht zijn zeker fouten gemaakt.

De verhoogde belangstelling voor weg- en straatbeplanting is ook op andere wijze nuttig geweest. Het heeft n.l. een prikkel gevormd om onze ideeën ten aanzien van de wijze van het beplanten van wegen en straten eens te herzien. Daarbij komt dan nog, dat met de geweldige toename van het verkeer en vooral van het snelverkeer de eischen, die aan beplantingen worden gesteld zich hebben gewijzigd. Dicht op één staande boomen schermen het langs den weg gelegen landschap af, de behoefte aan schaduw is relatief sterk verminderd, dicht langs een weg staande boomen vernauwen schijnbaar den weg en zoo meer. Dit nu kan bij het aanbrengen van nieuwe beplantingen aanleiding geven den plantafstand te verruimen, of de beplanting tot groepen te beperken, vergezichten open te laten, aanpassing te zoeken met het landschap enz.

Men is zoo gauw geneigd als iets moois verloren gaat te trachten den ouden toestand te herstellen, zonder eerst te overwegen of dit nu wel wenschelijk is, of het niet nog mooier kan, of in het algemeen of er niet omstandigheden zijn, die een andere dan de tot dusver gebruikelijke opvatting van de aankleeding van den weg noodig maken.

Zoo behoeft dan ook een voordracht over iepenziekte, niet geheel in mineur te eindigen.

NASCHRIFT door F. W. Malsch.

In aansluiting op de voordracht van den heer G. A. Overdijkink over de iepenziekte, volgt nog een en-

kele mededeeling over de Iepen ziekte-tentoonstelling, die van 1 t/m 6 October j.l. in het museum van het Staatsboschbeheer te Utrecht gehouden is en die door de leden van de Nederlandsche Boschbouwvereniging, ter gelegenheid van de najaarsvergadering werd bezocht.

Op deze tentoonstelling, die werd georganiseerd op voorstel van den Directeur van het Staatsboschbeheer, met medewerking van het Phytopathologisch laboratorium Willie Commelin Scholten te Baarn en het Entomologisch laboratorium te Wageningen, vond de bezoeker gelegenheid zich een juist denkbeeld te vormen van het ziekteverschijnsel. Aan de hand van uitgezocht materiaal, aquarellen, foto's en preparaten werd, dank zij de deskundige voorlichting, het ingewikkelde en belangwekkende proces, dat zich tusschen een insect en een buitwikkende boom afspeelt, ook voor leken zeer bevattelijk gemaakt.

De groote verdienste van deze tentoonstelling ligt wel daarin, dat zij aan belanghebbenden en belangstellenden gelegenheid heeft geboden zich op de hoogte te stellen van den huidige stand van het wetenschappelijke onderzoek en tot medewerking heeft geprikkeld om aan de bestrijding mee te helpen. Deze bestrijding zal in hoofdzaak moeten geschieden door vermeerdering van het aantal iepenspintkevers te gaan, hetgeen kan worden bereikt door de verwijdering van door spintkevers aangetaste boomen en het doodden der larven.

Het behoeft wel geen betoog, dat bij deze bestrijdingswijze op volledige medewerking van alle belanghebbenden moet kunnen worden gerekend. Deze belanghebbenden zijn niet alleen Rijk, Provincies, Gemeenten, Waterschappen en andere publiekrechtelijke lichamen, doch vooral ook de particulieren die iepen in eigendom hebben, en feitelijk het geheele volk, dat ongaarne den iep, een onzer fraaiste boomen, uit het Nederlandsche landschap ziet verdwijnen!

Ongetwijfeld heeft deze tentoonstelling, die door ruim 1100 personen — niet alleen uit Utrecht, doch uit alle deelen des lands — werd bezocht, er veel toe bijgedragen het inzicht over het iepenziektevraagstuk te verruimen. Echter zullen nog velen, wier medewerking tot de bestrijding bezwaarlijk kan worden ontbeerd, veelal uit onwetendheid, onvoldoende doordrongen zijn van de noodzakelijkheid mede te werken tot het opruimen en het onschadelijk maken van de schors van door iepenspintkevers aangetaste boomen. Gezien de groote belangstelling te Utrecht voor deze tentoonstelling, zou m.i. een herhaling daarvan in enkele andere plaatsen in ons land, bij voorkeur in streken, waar veel iepen voorkomen, veel kunnen bijdragen tot de doelmatige bestrijding van de ziekte.

Blijkens een in dit tijdschrift op blz. 394 opgenomen ar-

tikel van den heer H. C. Rutgers, Burgemeester van Borssele, wordt in die gemeente het ontschorsen van iepen dienstbaar gemaakt aan de bestrijding van de werkloosheid. Waar thans wel haast alle gemeenten met werkloosheid te kampen hebben, verdient het zeker overweging om naar dit voorbeeld en zoo mogelijk nog wat uitgebreid, de belangen der bestrijding van de iepenziekte en van de werkloosheid samen te doen gaan.